

ASPECTE ALE VIEȚII CULTURALE ROMÂNEȘTI ÎN ORAȘUL LUGOJ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

După revoluția de la 1848, care în Banat a atins punctul culminant prin Adunarea de pe Cîmpul Libertății (15/27 iunie 1848), din Lugoj — act de emancipare politică a românilor bănățeni — asistăm la un proces de intensificare a activității culturale, datorat în parte limitării terenului politic de afirmare a națiunii române și în parte ca o reacție la instaurarea regimului neoabsolutist și la celelalte fenomene politice pe care le traversează monarhia pînă la finele primului război mondial.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste, accelerată de revoluție atrage după sine o nouă ideologie a burgheziei în formare cu persistențe iluministe și cu largi implicații în cultură, îndreptată spre afirmarea națională a popoarelor care făceau parte din monarhii și născută din necesități de propășire în domeniul economic și social-politic.

În perioada amintită și în primele decenii ale secolului următor, viața culturală în Lugoj ca și în întreaga Transilvanie și Banat, emancipată de sub tutela bisericii se laicizează. Grefată pe viața politică, ea va depăși semnificațiile de ordin estetic și va îndeplini în primul rînd o funcție social-politică de pregătire a actului unirii, prin educația făcută maselor. „Lumină și iar lumină trebuie poplului nostru, ca să se ridice din trista soartă în care se află”¹.

Banatul, și în centrul acestuia Lugojul, s-a înscris în mișcarea de emancipare culturală cu o individualitate aparte, diferită de cea a Transilvaniei prin specificul tradițiilor și conduita politică. Intensa activitate spirituală, numărul mare al societăților din acest oraș își găsesc explicația în creșterea numerică a păturii intelectuale, în special a celei de formație universitară, care aduce din Europa suflul înnoitor al ideii de libertate națională a popoarelor adaptîndu-l particularităților locale. Lugojenii Coriolan Brediceanu, Tiberiu Brediceanu, Ștefan Petrovici, A. C. Popovici, Vasile Maniu, Ioan Vidu și alții și-au adus o contribuție substanțială la realizarea dezideratelor de ordin cultural ale românilor bănățeni pe tărîmul muzicii, literaturii, limbii și școlii naționale. Românii bănățeni „...întelegînd marea menire a științei de carte, cu sacrificii mari au căutat între toate împrejurările a-și întreține școli naționale și

¹ „Drapelul“, nr. 77 din 18/31 iulie, 1909, p. 1.

a crea centre culturale cari au fost pirghiile salvatoare în cumplita strădanie de a-și afirma și menține naționalitatea”².

Mergînd pe această linie, mișcarea culturală în Lugoj se circumscrie dezvoltării economice și social-politice specifice Banatului în condițiile incorporării acestuia la Ungaria în anul 1860, înaintea Transilvaniei și se desfășoară prin societăți de lectură, reuniuni de cîntări și muzică, reuniuni ale învățătorilor, reuniuni de femei, asociații meșteșugărești și alte forme pe care viața culturală le îmbrăca ad-hoc. Manifestările din cadrul societăților lugojene au avut o notă aparte în evoluția lor, urmînd îndeaproape linia politică impusă de activism, spre deosebire de pasivismul transilvănean, fapt care a generat o competitivitate pe teren cultural între cele două provincii, Transilvania și Banat. Ea va lua sfîrșit o dată cu constituirea ASTREI pentru Lugoj, al doilea act de importanță național-politică a românilor după unificarea celor două partide, bănățean și transilvănean, în urma conferinței de la Sibiu din 1881.

Supus mai puțin influențelor occidentului și cu vechi tradiții în cultură încă din evul mediu, Lugojul cu o populație alcătuită în majoritate din agricultori, meșteșugari și mici comercianți, care au format o clasă mijlocie puternică, din rîndul căreia s-au ridicat marile personalități ale culturii românești în domeniul istoriei, muzicii și literaturii (Vasile Măniu, A. C. Popovici, Tiberiu Brediceanu, V. V. Delamarina, I. P. Bănățeanul, Mihail Gășpar), a fost preocupat de menținerea limbii, a dialectului bănățean, de cultivarea cîntecului popular și valorificarea tezaurului folcloric la un nivel calitativ superior, ceea ce a atras denumirea orașului, pînă la unirea din 1918, de adevărată metropolă culturală a Banatului. Literatura și muzica au constituit domenii în care lugojenii s-au afirmat încă de timpuriu exteriorizîndu-și sentimentele naționale. „... Banatul (și mai cu seamă Lugojul n.n.) își poate asuma cu drept cuvînt prioritatea în mișcarea muzicală și mai mult organizarea sistematică a atîtor reuniuni de muzică vocală”³. Muzica a avut în Lugoj rădăcini adînci⁴, cel mai vechi cor bănățean și în același timp cel mai vechi cor din țară este corul lugojan din 1810, amintit în protocoalele bisericești ale timpului⁵.

Evoluția cîntecului și a formațiilor corale a avut loc aici pe un traseu local și în competiția dintre Transilvania și Banat, Banatul și Lugoj dobîndesc prioritatea în aceste organizații, care în Transilvania se vor dezvoltă și crește numeric abia după înființarea ASTREI în anul 1861.

² Aurel E. Peteanu, *Poporul român bănățean din județul Caraș-Severin (Poezia, obiceiurile și particularitățile graiului său)*, manuscris autograf în cerneală, în Colecția de documente a Muzeului de istorie și etnografie Lugoj, (în continuare Colecția...).

³ M. G. Poslușnicu, *Istoria muzicii la români*. București, 1928, p. 392.

⁴ Aspectele activității corale și în mare parte cele teatrale în orașul Lugoj, constituie domenii tratate pe larg de unii cercetători, dar pe care le vom aminti în lucrarea de față din necesitatea alcătuirii unei viziuni de ansamblu asupra vieții culturale lugojene în perioada amintită.

⁵ Ion Stratan, *Corul Ion Vidu din Lugoj*. Timișoara, 1970, p. 26.

Fără a face abstracție de cultivarea dragostei pentru frumos și de necesitățile estetice, constituirea în 1869 a *Reuniunii de cântări și muzică* în Lugoj, ca formă evoluată a corului amintit, care „...și-a pus drept țință răsfringerea binefăcătoare a cultului, a artei...”⁶ a răspuns unor necesități de afirmare a poporului în sfera culturii, într-un moment în care economic și politic se afla împins pe planul al doilea, în contextul general al situației națiunii române în monarhia austro-ungară și a contribuit la intensificarea legăturilor cu România de unde s-au procurat „cântări pe note” cu puternic caracter național. Piese ca: „Marsul lui Mihai Viteazul”, „La România”, „Sub Ștefan Vodă”⁷, au accentuat colaborarea spirituală între provincii și au precedat prin unitatea culturală, unitatea politică a tuturor românilor. Pentru a se impune în fața autorităților și a dobîndi mai multă forță, *Reuniunea* s-a organizat în anul 1872 pe bază de statute, avîndu-l ca președinte pe Coriolan Brediceanu, dar măiestria artistică, „...educație muzicală și socială a membrilor, cultivarea dragostei de muzică și cîntare românească”⁸ în deplinătatea ei s-a realizat odată cu numirea lui Vidu, în calitate de dirijor al *Reuniunii*, în anul 1889. Momentul Vidu în cultura lugojană marchează o nouă orientare a muzicii, îndreptată spre menținerea conștiinței de neam, prin cultivarea cîntecului popular bănățean și intensă educație națională, într-un climat de profundă ostilitate și numeroase șicane făcute românilor de către autorități. Manifestările organizate și repertoriul bogat au dat Reuniunii un prestigiu recunoscut în întreaga Transilvanie. În acest sens, un redactor al revistei „Familia” scria: „Serata la care asistai fu aranjată iera și de brav'a reuniune română de muzică și cîntu, cea mai renumită între tóte reuniunile de acestu soi”⁹. Prin puterea exemplului, *Reuniunea* a impulsionat dezvoltarea mișcării corale în tot Banatul, înființîndu-se coruri, cu piese în majoritate din repertoriul Reuniunii lugojene. În coordonatele perioadei, orașul și-a însușit titlul neoficial de mentor al vieții spirituale pentru satele învecinate, izvorît din comunitatea de interese de ordin național. Valorificarea tezaurului popular nu este însă epuizată de muzică, în mod egal acestea i se asociază literatura, domeniul în care lugojenii au fost deosebit de prolifici spre finele secolului al XIX-lea și deceniile imediat următoare. Încă în anul 1848, spiritul înnoitor al revoluției prindea contururi în conștiința maselor, ce simțeau nevoia înființării unor organisme sociale și culturale menite să unească cu finalități politice, pe cei ce erau de același neam și limbă. În Lugoj acest lucru a fost cu atît mai ușor, cu cît stratificarea socială nu prezenta note discordante, în sensul existenței unor discrepante pu-

⁶ Raport general către adunarea Adunării generale a Reuniunii Române de cînt și muzică din Lugoj ținută la 30 mai st. v. 1909, manuscris autograf în cerneală, în Colecția...

⁷ Coriolan Brediceanu, *Date și reminiscențe pentru istoria Reuniunii Române de cîntări și muzică din Lugoj pînă la Ion Vidu*. Lugoj, 1942, p. 14.

⁸ Statutele Reuniunii de cîntări și muzică „Ioan Vidu” din Lugoj, p. 3.

⁹ „Familia”, nr. 2 din 7/19 ianuarie, 1879, p. 14.

ternice în starea materială a populației. La propunerea protopopului Ioan Marcu în anul amintit ia naștere o *Societate de lectură* menită să strângă laolaltă poporul și să promoveze creațiile originale¹⁰, dar evenimentele politice ale timpului nu permit fructificarea ideii, materializată abia în anul 1855 prin înființarea *Casinei române*, locul de întâlnire al intelectualității bănățene și lugojene, sub auspiciile căreia în sala culturală a orașului „Concordia” au fost organizate cele mai numeroase manifestări culturale și politice. Rolul jucat de acest organism în viața spirituală a orașului a dus la caracterizarea lui ca „... mic parlament al românilor lugojeni, unde se ciocnesc și apoi se contopesc toate ideile cîte frămîntă societatea românească din Lugoj și locul de întâlnire și împrietinire al oricărui român din loc și jur”¹¹. Pe lângă promovarea creațiilor originale ale membrilor, interpretate de trupa de diletanți din cadrul *Reuniunii de cîntări și muzică*, *Casina* a urmărit luminarea poporului, alcătuiindu-și o bibliotecă ce cuprindea în anul 1902, 768 volume¹². Societățile culturale, prin ample manifestări, au căutat să suplinească lacunele grave existente în domeniul limbii, literaturii și istoriei noastre naționale de care tinerimea română era privată prin organizarea sistemului de învățămînt. Fără a avea aprobarea autorităților, elevii Arhigimnaziului din Lugoj, cu sprijinul intelectualilor de vază ai orașului, au pus bazele unei societăți de lectură pe data de 3 februarie 1880, sub denumirea de *Societatea de lectură a studenților Arhigimnaziului din Lugoj*, din necesitatea menținerii și fructificării limbii românești. „Prea bine scîmnu noi anșii și cunoștemu necesitatea înființării acestui corpu, caci vedemu ca limba- ne materna ocupandune mai multu cu cele stane e asia dicundu delaturata, vedem ca și în discursulu nostru de tote dilele începuramu a neglija întrebuițarea limbei nostre, folosindune de alte limbi”¹³. *Societatea de lectură* a avut rolul unei adevărate școli naționale de cultivare a patriotismului și educație în cele mai variate domenii, prin dezbateri și critici suscitade de operele prezentate. Evocarea în conținutul prelegerilor a virtuților romane, a figurilor domnitorilor români, Mihai Viteazul, Vlad Țepeș a trezit interesul pentru istoria neamului și conștiința că „... acolo unde cetățenii suntu animați de unu adevăratu patriotismu statul crește și prinde putere”¹⁴. Creațiile originale, poartă titluri semnificative. „Să știți că io's roman”, „Țiara nostra”, „Către români”, „Doru de patrie”, „Plevna au cadiut”, „Sum fecior român”, ș.a.¹⁵, atestînd conștiința unității de neam a tuturor românilor. În cadrul societății de lectură și-au făcut ucenicia literară V. V. Delamarina și I. P. Bănățeanul, primul deschizînd un nou capitol în literatura noastră na-

¹⁰ I. D. Suciu, *Istoria Mitropoliei Banatului*. Timișoara, 1977, p. 147.

¹¹ „Drapelul”, nr. 21 din 19 februarie/4 martie 1913, p. 2.

¹² Ibidem, nr. 16 din 5/18 februarie 1902, p. 2.

¹³ *Seria de documente privind activitatea Societății de lectură a studenților români din Arhigimnaziul din Lugoj*, în Colecția...

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

țională, prin folosirea în creațiile sale a dialectului bănățean și impunând atenției generale fenomenul literar al bănățenismului. „Se pare într'adevăr că în deceniul mai nou, dacă s-a ivit o notă specială, ca semn de progres pe terenul literaturii noastre naționale apoi aceasta s'a făcut prin apariția deși în mod timid și în ceasuri singulare, a produselor dialecticale“... , o pagină peste care nu se mai poate trece. Curentul s'a pornit din Banat“¹⁶. Creațiile în dialect, de inspirație folclorică și socială ale poetului Delamarina, depășesc barierele genului literar și dobîndesc o semnificație politică, ele constituie „... mijlocul de a rezista unei presiuni asimilatorii dirijate insidios și pe toate căile de către stăpînire“¹⁷. Poeziile în dialect ale poetului Delamarina au deschis calea acestui gen de literatură în Banat, afirmat în mod deosebit prin scrierile lui George Gârda și Gheorghe Cătană. Dialectalismul bănățean reprezintă o notă specifică provinciei, dar afirmarea lui „în ceasuri singulare“ pe plan literar pornește din Lugoj, de la limba vorbită de maistorii și țărani orașului, care au lăsat o vie impresie în conștiința scriitorului. Activitatea poetului în cadrul societății de lectură ia sfîrșit în anul 1884, cînd alături de Popovici Bănățeanul este eliminat din gimnaziu pentru atitudinea sa națională și sub acuzația că face parte dintr-o „societate neaprobată de minister“¹⁸. Desființarea *Societății de lectură* de către autorități, denotă teama permanentă a acestora pentru orice manifestare prin care se întărea și menținea ideea de unitate națională la români. *Societatea de lectură* a avut o bibliotecă bogată, alcătuită, parte din achiziții, parte din donații. Din facturile ce cuprindeau listele cărților intrate în bibliotecă din București de la librăria „Frații Ioanițiu“, din Sibiu și Oravița, ca și din actul de donație a cărților, după desființarea societății, rezultă pătrunderea în oraș a unui număr mare de cărți de natură istorică din vechea Românie: „Capii revoluțiunii române de la 1848“, „Traian în Dacia“, „Istoria patriei“, „Viața și faptele lui Mihai Viteazul“, „Moșii și curcanii“ de Odobescu¹⁹, carte interzisă de cenzură să circule în Transilvania și Banat pentru conținutul ei considerat periculos²⁰. Circulația pe scară largă a cărților istorice, a romanelor și pieselor de teatru cu subiecte inspirate din trecutul neamului românesc, constituie o trăsătură caracteristică perioadei, care se înscrie în literatură pe linia resurecției romantismului cu accente militant-patriotice. Aprovizionarea cu literatură de diferite genuri din România în condițiile cenzurii instalate de autorități, atestă legăturile permanente dintre teritoriile locuite de români, în ciuda tuturor opreliștilor, ca și posibilitățile de studiu în materie de limbă, literatură și istorie a tinerilor lugojeni.

¹⁶ Afirmatia aparține criticului. Titu Maiorescu, făcută într-un articol publicat în „Convorbiri literare“ și reprodus de Ilarie Chendi în „Familia“, nr. 3 din 21 ian./3 febr. 1901, sub titlul *Zece ani de mișcare literară în Transilvania*.

¹⁷ V. V. Delamarina, *Al mai tare om din lume*. Timișoara, 1972, p. 11.

¹⁸ I. P. Bănățeanul, *În lume*, Timișoara, 1973, p. 23.

¹⁹ Vezi nota 13.

²⁰ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 187.

Interesată în menținerea tuturor focarelor culturale, intelectualitatea și tinerimea au sprijinit orice manifestare artistică, încurajând și invitând trupe de teatru și coruri din celelalte teritorii locuite de români. În anul 1868, orașul găzduiește trupa de teatru „Pascali” din România²¹, primită cu entuziasm de locuitorii orașului; în 1873 a dat trei reprezentații în Lugoj trupa de teatru a actorului D. Ionescu, pornit întocmai ca și Pascali într-un lung turneu prin Transilvania și Banat și care a cedat venitul ultimului spectacol „Cercului român de lectură din Lugoj”²². În 1890, vine corul „Mitropolitan” din Iași, condus de Gavril Muzicescu²³, care impresionează auditoriul prin frumusețea pieselor corale (prelucrări folclorice) și dă un curs nou muzicii lugojene, îndreptînd-o spre valorificarea tezaurului nostru popular. A urmat în 1902 vizita Societății corale „Doina” din Turnu Severin²⁴ și lista legăturilor s-ar putea continua, ele constituind o realitate de care nu se poate face abstracție în viața cultural-artistică a orașului. *Reuniunea de cîntări și muzică* din Lugoj a avut inițiativa tuturor acestor manifestări prilejuite de venirea formațiilor artistice din celelalte regiuni, pe care le-a transformat în adevărate sărbători naționale. Cu ocazia împlinirii în anul 1908 a 25 de ani de la moartea compozitorului Ciprian Porumbescu, *Reuniunea* a dat totuși sărbătoririi comemorării sale în tot Banatul. „Ne măgulim cu aceea că impulsul la sărbătorirea acestei comemorări a dat-o Reuniunea noastră”²⁵. Tot cu acest prilej, Valeriu Braniște, directorul ziarului „Drapelul” a scris cartea intitulată *Ciprian Porumbescu — schiță monografică* —, din necesitatea de a scoate la iveală aspecte din viața și creația marelui artist, care a poposit la Lugoj în anul 1882 cu ocazia jubileului de 25 de ani al corului din Chizătău²⁶. În cadrul *Reuniunii* activa o societate de diletanți, care număra în sinul său o parte din intelectualitatea orașului. Diletanții pe lângă traduceri și piese românești au promovat creațiile originale ale lugojenilor „Niță Panjen” de Coriolan Brediceanu, „Oala cu galbeni” de Sofia Vlad Rădulescu (mama poetului V. V. Delamarina) ș.a., aducînd în fața publicului moravurile, dezamăgirile și speranțele românilor bănățeni. Importanța teatrului în educația națională a maselor și transformarea lui în instrument de luptă pe teren cultural a fost sesizată de Valeriu Braniște, conferențiarul adunărilor generale ale *Societății* pentru fond de teatru român. „Teatrul popularizează literatura, susține conștiința națională și egalează diferențele de limbă și de pronunțare dintre diferitele localități și regiuni locuite de români”²⁷. În domeniul teatrului, Lugojul își leagă numele de înființarea

²¹ Ioan Massof, *Teatrul românesc*, (1860—1880), vol. II. București, 1965, p. 511.

²² *Ibidem*, p. 570.

²³ Viorel Cosma, *Un maestru al muzicii corale Ion Vidu*. București, 1965, p. 47.

²⁴ „Drapelul” nr. 48 din 23 aprilie/6 mai, 1902, p. 6.

²⁵ Vezi nota 6.

²⁶ Valeriu Braniște, *Ciprian Porumbescu*, Lugoj, 1908, p. 94.

²⁷ „Drapelul”, nr. 97 din 24 august/6 septembrie, 1902, p. 3.

primei *Societăți de teatru român* profesionist, sub conducerea actorului Augustin Petculescu. Influențat de piesele de teatru jucate în Lugoj de formațiile artistice din România, soldatul Augustin Petculescu a plecat din oraș cu una din aceste trupe, începându-și ucenicia teatrală la Craiova și Turnu Severin. În anul 1878, reîntors în Lugoj a pus bazele unei *Societăți teatrale* și cu aprobarea autorităților a început un lung turneu în Transilvania și Banat, reprezentând drame, comedii cu subiecte naționale sau eroice. „... existența și prestațiunile acestei trupe constituie un fapt național și cultural în istoria dezvoltării noastre”²⁸. Un moment important în evoluția mișcării teatrale în oraș, l-a constituit înființarea în anul 1908 a *Filialei Lugoj a Societății pentru fond de teatru român*²⁹, care a dus la desprinderea diletanților de *Reuniunea de cîntări și muzică* și la desfășurarea unei activități de sine stătătoare. *Filiala Lugoj a Societății pentru fond de teatru român* și-a propus „... să se dedice muncii nobile pentru părtinirea a scrietorilor de piese teatrale, pentru cumpărarea a pieselor, pentru răspîndirea acestora în conștiința a poporului, pentru înființarea a unei biblioteci din piese teatrale...”³⁰. Filiala a desfășurat o bogată activitate la sate, extinzîndu-și terenul de acțiune în 70 de comune³¹.

Activitatea teatrală, literară și muzicală, deși constituie direcția preponderentă a dezvoltării culturale a orașului nu o epuizează în totalitate. *Reuniunea învățătorilor* din Lugoj, înființată în 1869 trebuie pusă în legătură cu Legea naționalităților din 1868 și cu Legea școlară din 1869, prin care se dădea o puternică lovitură naționalităților și în special națiunii române, o dată cu introducerea în aparatul de stat și în școli a limbii maghiare obligatorii. Privită în acest context *Reuniunea învățătorilor* depășește caracterul ei strict profesional și urmărește în primul rînd „ridicarea școlii și a poporului”³², contracarînd prin prelegerile ținute la sate tendințele de deznacionalizare.

În dezvoltarea economică și culturală a orașului, un rol deosebit au avut meseriașii, prezenți la toate apelurile culturale ce le-au fost adresate. Meseriașii români lugojeni s-au organizat în anul 1901 în cadrul *Asociației meseriașilor români* din Lugoj, cu scopul prezentat în statute de „... cultivare a membrilor prin întruniri, lectură și prelegeri potrivite cu localul societății”³³. Meseriașii au avut un cor propriu și o revistă intitulată „Meseriașul”.

Un rol însemnat pe planul luptei culturale duse de poporul român l-au jucat ziarele și revistele care formează „... cele mai prețioase ar-

²⁸ „Familia”, nr. 27 din 7/20 iulie, 1902, p. 314.

²⁹ Ioan Stratan, *Dor de frați*. Timișoara, 1977, p. 44–45.

³⁰ Protocol luat în 1 oct. 1908 în „*Casina Română*” din Lugoj despre ședința primă a „*Societății de teatru din Lugoj*”, manuscris autograf în cerneală, în Colecția...

³¹ *Regulament intern pentru filiala Lugoj a Societății teatrale*, manuscris autograf în cerneală, în Colecția...

³² „Dreptatea”, nr. 194 din 6/18 septembrie, 1894, p. 3.

³³ „Drapelul”, nr. 91 din 14/27 noiembrie, 1901, p. 1.

hive ale regenerării vieții neamului³⁴. Începuturile presei lugojene datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar primul ziar românesc apare abia în anul 1880, „Deșeptarea”, condus de profesorul Liviu Tempea, dar cu o existență efemeră de numai un an de zile. După câteva încercări nereușite de apariție ale altor publicații la data de 1/14 ianuarie 1901 se editează ziarul „Drapelul”, cel mai prestigios organ de presă al Partidului Național Român, „... o instituție, o înjghebare de puterinică afirmare a forțelor noastre creatoare, care și-a adus maxima contribuție în promovarea culturii generale românești și în organizarea vieții noastre naționale pe meleagurile întregului Banat³⁵. Ziarul a cultivat „... istoria neamului nostru, limba părinților noștri, datinile și obiceiurile, cari împreună cu singele ce curge în vinele noastre, constituie individualitatea noastră națională, exprimată prin conștiința națională...³⁶. Gazeta a fost timp de două decenii organul de presă al românilor bănățeni, care prin condeiul intelectualilor a luptat pentru emanciparea națională și educația culturală a maselor, publicând articole în conținutul cărora se pleda pentru păstrarea tradițiilor, a portului popular, întreținerea școlilor naționale, practicarea meseriilor, strinsa unitate a poporului român. În coloanele ziarului au apărut primele nuvele și romane ale scriitorului Mihail Gașpar, inspirate din trecutul nostru istoric și din viața satului bănățean; creațiile învățătorului Gheorghe Cătană, care aduc din izvorul nesecat al folclorului bănățean suflul de libertate al țăranului român, încercările literare ale muncitorului tipograf George Urzică, figură remarcabilă a mișcării socialiste lugojene ca și poeziile și schițele în dialect ale poetului George Gârda. Curajul redactorilor care luptau în numele unui principiu de afirmare națională, le-a atras de multe ori condamnarea la închisoare.

În mișcarea culturală lugojană un capitol aparte îl formează înființarea *Despărțământului ASTREI pentru Lugoj* în data de 19 august 1896, zi de adevărată sărbătoare națională a românilor bănățeni. Cu ocazia primei *Adunări generale a Asociațiunii* ținută în Banat, la Lugoj, președintele ASTREI, Ioan Micu Moldovan spunea: „Acesta este primul pas ce-l face Asociațiunea scoborind coasta munților și înaintînd spre marginile extreme ale țărimului ocupat de români”, iar Alexandru Mocioni adăuga: „Prin aceasta se dărimă un zid de despărțenie între frații de același neam setoși de aceeași cultură. Asociațiunea noastră se dezbracă de caracterul ei strict provincial, se proclamă principiul solidarității naționale³⁷. Acest act de cultură cu semnificații politice, pune capăt competitivității culturale dintre cele două provincii românești Transilvania și Banat. Președintele *Despărțământului* a fost ales Coriolan Brediceanu,

³⁴ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, tom: I. București, 1913, p. XXI.

³⁵ Aurel E. Peteanu, *Ziarul „Drapelul” 1901–1920*, manuscris autograf în cerneală, în Colecția...

³⁶ „Drapelul”, nr. 1 din 12/25 ianuarie, 1903, p. 1.

³⁷ *Probleme lugojene*. Lugoj, 1942, p. 99.

iar secretar Traian Vuia. ASTRA lugojană a inițiat o serie de manifestări culturale, s-au ținut prelegeri la sate din cele mai diverse domenii ale științei, istoriei și literaturii, răspîndindu-se pe scară largă cultura în rîndul maselor. La Adunarea generală a Despărțămîntului din anul 1902 s-a decis editarea mai multor broșuri sub patronajul *Asociațiunii*³⁸, menite să popularizeze în întregul Banat conferințele ținute de membrii. Constituirea *Despărțămîntului Lugoj al Asociațiunii* a semnat consolidarea legăturilor culturale dintre cele două provincii. În redactarea *Enciclopediei române*, raportat la celelalte orașe din Banat, Lugojul a dat cei mai mulți colaboratori: Vincențiu Grozescu în probleme de istorie a Banatului, George Popovici, Demetriu Radu, Radu Iacob, Ioan Boroș în materie de istorie bisericească, V. V. Delamarina în probleme de marină³⁹.

Lugojenii au avut preocupări multiple în domeniul istoriei, Ștefan Moldovan, a publicat în revista „Transilvania” o parte din colecția de documente a contelui Iosif Kemeny⁴⁰. De numele său se leagă și prima istorie a orașului Lugoj scrisă în limba română *Descrierea Lugojului la anul 1862*⁴¹, bogată în fapte și importantă pentru datele statistice referitoare la împărțirea populației după naționalitate și avuție materială ca și pentru începuturile tiparului în Lugoj și a tabloului instituțiilor culturale prezentate ca existente în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Istoria acestei perioade este o istorie evenimentială, puțin tratată din punct de vedere interpretativ, fapt care nu-i știrbește de loc importanța în confruntarea cu timpul. O încercare de sinteză poate fi considerată *Istoria românilor bănățeni* scrisă de George Popovici și apărută la Lugoj în anul 1904. Pe linia interesului legat de trecutul istoric al ținutului se înscrie și înființarea în 1905 a *Reuniunii de muzeu a Comitatului Caraș Severin* pe baza unui statut propriu care-i conferea dreptul de-a aduna bunurile de interes istoric aflate în colecții particulare, într-o colecție muzeală⁴².

Cultura lugojană, în felul cum s-a desfășurat și a fost organizată, a răspuns cerințelor momentului istoric prin care trecea națiunea română din teritoriile așuprite în perioada anterioară unirii. Din scurta prezentare a activității culturale, pe care lucrarea este departe de a o epuiza în întregime, putem conclud că Lugojul în perioada amintită a realizat pe tărîmul muzicii și literaturii o adevărată școală de creație, a cărei însemnătate depășește uneori limitele strict locale prezentînd o importanță deosebită pentru întreaga cultură românească.

LUMINIȚA WALLNER-BĂRBULESCU

³⁸ *Deprinderi păgubitoare*. Lugoj, 1902, p. 3.

³⁹ *Enciclopedia română*, Tomul I. Sibiu, 1898, (Cap. Autorii *Enciclopediei Române*).

⁴⁰ „Transilvania”, nr. 14 din 1 iulie, 1868, p. 318–320.

⁴¹ Ștefan Moldovan, *Descrierea Lugojului la anul 1862*, (copie după manuscris), în Colecția...

⁴² Ioan Stratan, *Istoricul Muzeului de istorie și etnografie din Lugoj*, (lucrare în curs de pregătire).

ASPEKTE DER KULTURELLEN TÄTIGKEIT DER RUMÄNEN AUS DER STADT
LUGOJ IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES XIX. UND DEN
ERSTEN JAHRZEHNTE DES XX. JHS.

(Zusammenfassung)

Die Arbeit präsentiert einige Aspekte der Kulturlebens der Stadt Lugoj die sich in der Tätigkeit einer großen Anzahl kultureller Vereine (für Gesang, Musik, Theater u.a.) und der rumänischen zeitgenössischen Presse, widerspiegelt.

Es wird auch die Tätigkeit einiger Persönlichkeiten aus dem banater Kulturleben — das sich der allgemeinen Bewegung der Rumänen aus allen rumänischen Provinzen für nationale Emanzipation eingliederte — hervorgehoben.